

11.

VÝSADY („SVOBODA“) PRO KLÁŠTER, JEHO STATKY A PODDANÉ, KTERÉ PANOVNÍK UVOLŇUJE OD BŘEMEN ZAKLADATELSKÝCH I JINÝCH. Privilegium pro Oslavy na Moravě. R. 1228.

V této době bylo tomu již téměř čtvrt tisíciletí, a počítáme-li k tomu dobu velkomoravskou, pak téměř čtyři století, co v našich zemích byly zakládány různé církevní instituce, které musily býti udržovány z majetkových podstat feudálního charakteru. Nejstarší systém tohoto udržování byl ten, že se kněžím různých hodností i funkcí a mnichům i jeptiškám různých řeholí prikazovali k službě určití lidé z čeledi toho, kdo kostel, klášter či kapitolu zakládal, a že se jim přidělovaly určité důchody, naturální především, z celkových důchodů zakladatelových.

Později dávaly se církevním ústavům pozemky, a to buď pusté nebo s feudálními poddanými, aby na nich kněží, mnichové a jeptišky sami hospodařili, ovšem tak, aby při tom celá fundace nevyšla plně z rámce majetku zakladatelova. Zakladatel resp. věnovatel vyhrazoval si k majetku „svého“ duchovního ústavu řadu práv, zvláště také jurisdikci nad lidmi na příslušných statcích usedlými. Šlo-li o fundace panovnického rodu, vykonávali tato práva knížecí resp. královští úředníci, zvláště také hradští. Mluvíme zde o zakladatelských právech. Německá buržoasní věda zaváděla pro celý velký soubor jevů sem patřících označení „Eigenkirche“, do češtiny těžko přeložitelné.

Církev se usilovně snažila, zvláště od 12. století, omeziti práva zakladatelů na míru co nejmenší. Zvláště ve 13. století vymáhaly si jednotlivé kostely, kláštery a kapituly od držitelů zakladatelských práv, mezi nimiž ovšem vystupují v první řadě členové panujícího rodu přemyslovského, listiny, v nichž se zakladatelé vzdávají větší či menší části svých práv, připojují po případě i jiné výsady, jimiž se právní situace fundace upevňuje a příslušnou fundaci tak osvobozují.

Zároveň stanoví obyčejně zakladatelé v mezích svých oprávnění daných stavem feudální rozdrobenosti i celý právní režim statků tvořících příslušné zbožné nadání a zejména kláštera, kostela a pod. samého. V důsledku toho představují nám výsadní listiny této kategorie nesmírně cenný právně historický materiál, v němž se dobře obráží celý složitý

už systém státního, soukromého, trestního i procesního práva této doby u nás. Ani zdaleka není tento materiál vědecky plně využit a zejména není v plném rozsahu zpracován právnícky.

Dosavadní literatura mluvila o těchto výsadách běžně jako o „immunitách“, užívajíc tak — vzdálenou analogii — terminologie známé zejména z poměrů v někdejší říši francouzské. Naše texty narážejí na tuto terminologii na př. výrazem *emunitas*, který nacházíme i ve svobodě oslavanské a který v českém textu ponecháváme beze změny.

Pro účely této Chrestomatie zvolili jsme příklad výsad daných králem českým cisterciáckému klášteru Oslavany na Moravě. Jde současně o případ kláštera, který původně nebyl královskou fundací, avšak jejíž zakladatelka odevzdala králi a rodu Přemyslovců, svěfujíc jej v jejich „ochranu“. Text této královské výsady spolu s textem, který mu sloužil za základ a na nějž se sám odvolává (starší výsada pro klášter Velehrad), stal se vzorem pro řadu dalších „svobod“ jiných duchovních ústavů u nás, zejména moravských (t. zv. formule velehradsko-oslavanská).

Z literatury:

Václav VANĚČEK, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě, I.—III., Praha 1933—1939.

In nomine sancte trinitatis et individue unitatis. Ego Premisl, qui et Othacarus, tercius rex Boemorum, cenobio in Valle sancte Marie constituto et in eo degentibus in perpetuum.

Cum regalem deceat excellentiam venerari et promovere sanctam in omnibus ecclesiam, congruum nostre visum fuit clementie id initiari et exequi, quod nostre serenitati cederet ad meritum et sancte matris ecclesie transiret ad propectum. Ibi enim recte locantur beneficia, ubi crescunt merita; ibi decenter impertitur gratia, ubi cum premiis cumulatur gloria.

Noverint itaque tam presentes quam futuri, nos quoddam monasterium monialium Cisterciensis ordinis, a quadam nobili matrona nostra domina Helwidi ex consensu nostro et approbatione venerabilis patris nostri Roberti, Olomucensis episcopi, in regno nostro et episcopatu eius constructum et in Brunnensi provincia constitutum, quod Oslawan vulgo vocatur, cuius nomen transmutatam est in Vallem sancte Marie, auctoritate venerabilis patris nostri Roberti, Olomucensis episcopi, ad petitionem prefate

Ve jménu svaté trojice a nedílné jednoty. Já Přemysl, který je (zván) i Otakar, třetí král Čechů, klášteru v Údolí sv. Marie zřízenému a těm, kdo v něm bydlí, na věky.

Ježto se sluší, aby královská výsost ve všem účtovala a podporovala svatou církev, zdálo se vhodným naší laskavosti podniknutí a provéstí to, co by přistoupilo k zásluze naší jasnosti a vyústilo v prospěch svaté matky církve. Tam totiž správně se umísťují dobrodiní, kde rostou zásluhy: tam se náležitě uděluje milost, kde se s odměnami shromažďuje sláva.

Nechť tudíž vědí přítomní i budoucí, že jsme z moci ctihodného otce našeho Roberta, olomouckého biskupa, k prosbě paní zakladatelky a některých našich velmožů vzali ve svou záštitu a ochranu jak záslužně máme učiniti, jistý klášter jeptišek cisterciáckého řádu jistou urozenou paní naší, paní Helvidou, s naším souhlasem a se schválením ctihodného otce našeho Roberta, olomouckého biskupa, v našem království a v jeho biskupství postavený a v brněnské oblasti zřízený, který se lidově jmenuje Oslava-

matrone et quorundam baronum nostrorum in nostram tutelam et protectionem, sicut merito debemus, recepisse cum omnibus ibi commanentibus, videlicet sanctimonialibus et earum ministris earumque prediis et possessionibus sive acquisitis sive acquirendis.

Cui monasterio eandem dedimus libertatem, quam dedimus Weligradensi cenobio Cisterciensis ordinis, a nostra benignitate et inclite memorie fratris nostri Wladizlay, quondam marchionis Morauiensis impensis et expensis fundato et constructo.

Libertas autem hec est, quam a pietate nostra statuimus et sancimus firmiter observari, scilicet omnes villas et possessiones, quas ecclesia illa possidet vel possessura est, ubicunque site sint in regno nostro, sive in Boemia, sive in Moravia, ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum aliarumque exactionum, sive in quatuordecim* ad principem vel beneficarios spectantibus, quocumque modo nominentur, esse absolutas.

Adicientes, ut nullus principum successorum nostrorum vel baronum nobis vel eis subiectorum pro castrorum edificatione vel reedificatione vel aliqua ingruenti expeditione homines prefati cenobii audeat inquietare. Ius autem, quod datur pro capite, eis concedimus; hoc de fure statuentes: si in earum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusatur, videlicet quoad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos vel duelli, et convincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneant; iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod eis iustum videbitur. Si autem homines eiusdem cenobii coram iudicibus nostris culpabiles inve-

ny, a jehož jméno bylo změněno na Údolf svatě Marie, se všemi, kdož tam zůstávají, totiž jeptiškami a jejich služebnictvem a jejich nemovitostmi a držebnostmi buďsi už nabytými nebo jichž nabudou.

Kterémužto klášteru dali jsme tutěž svobodu, kterouž jsme dali velehradskému klášteru cisterciáckého řádu, založenému a postavenému z naší dobrotiivosti a nákladem a na útraty slavné paměti bratra našeho Vladislava, někdy markraběte Moravy.

Svoboda pak tato jest, kterou zbožností naši stanovíme a nařizujeme pevně zachovávat, totiž aby všechny vsi a državy, které onen kostel má nebo bude mít, kdekoli by ležely v našem království, ať v Čechách či na Moravě, byly osvobozeny od veškerého břemene poplatků, důchodů, sbírek a jiných plnění, ať již v platu 14, knížeti nebo úředníkům náležejících, ať se jmenují jakkoli.

Připojujeme, aby žádný z knížat, kteří budou našimi nástupci, nebo z velmožů, kteří nám nebo jim budou podléhat, nepovažoval se znepokojovat poddané řečeného kláštera k vůli stavění nebo opravám hradů nebo pro nějakou naléhavou výpravu. Právo pak, které se dává za hlavu, jim postupujeme; toto stanovíme o zloději: bydlí-li v jejich državách a byl-li by chycen při zjevné krádeži nebo obviněn z nějaké tajné, totiž pokud jde o soud žhavého železa nebo vody nebo šlapání radlic nebo souboje a byl-li by usvědčen některým z těchto řízení na světském soudě, ať témuž klášteru plně zůstane jmění zloděje nebo vinníka; soudcové však, jejichž záležitostí to je, ať s ním učiní, co se jim bude zdát spravedlivé. Kdyby však lidé téhož kláštera

* Tento poplatek jest třeba spojit s poplatkem za ordál zmíněným výše v článku 8 Statut Konrádových (str. 70 těchto Pramenů). Sotva má nějak co činit s poplatkem 14 penízů, který býval v našem bavorském sousedství placen církví od propuštěných nevolníků.

Srov. také poplatek 14 na str. 104, čl. 39. v 1. vyd. této chrestomatie.

niantur, nec nobis nec iudicibus nostris curialibus vel beneficiariis aliquid inde utilitatis proveniat, sed apud idem cenobium culpe perseveret satisfactio, nisi in eo, in quo tenetur satisfacere adversario.

Ceterum ut omnia breviter comprehendamus, omnem utilitatem, que spectat ad usus nostros vel successorum nostrorum vel beneficiarios nostros a nobis infeudatos, eis remittimus, ut plena et perfecta gaudeant libertate et ut nullus eis novas condiciones contra statuta nostra audeat inponere; et hoc ideo fecimus, quia quanto est fragilior et tenerior sexus muliebris divinis mancipatus officis, tanto amplioribus regie magnificentie debet vallari beneficiis et muniri presidiis.

Statuimus eciam, ut nullus camerarius intret villas monasterii ad aliquem citandum vel ad aliquid ibi faciendum, sed significet procuratori domus illius, cui commissa fuerit procuratio in temporalibus, ut eos citari faciat, qui sunt citandi, quatinus die et loco determinato eos coram iudicibus statuatur, quorum interest causas et negocia regni nostri tractare et diffinire.

Si quis autem alicui persone religiose infra septa monasterii constitute manus iniecerit violentas ad aliquam ibi dehonestandam, capite puniatur et pro emunitate lesa monasterio decem marcas auri componat, nisi quoad sententiam capitis aliud nostre visum fuerit clementie. Si vero quis irruperit claustrum monasterii ibi aliquid iniuste rapiendo, ablata restituat atque in cameram nostram et successorum nostrorum decem marcas auri componat, vel secundum quod visum fuerit nostre serenitati satisfaciat.

Insuper statuimus, ut quicumque nobilium vel potentium in prefati monasterii curiis vel villis pernoctando vel intrando eidem extiterint iniuriosi, ban-

byli před našimi soudci shledáni vinnými, ať z toho nejde žádný užitek ani nám ani soudcům našim dvorským či úředníkům hradeckým, nýbrž zadostiučinění viny ať zůstane u téhož kláštera s výjimkou toho, v čem je nutno učinit zadost protivníku.

Ostatně, abychom vše krátce shrnuli, veškeren užitek, který jde k prospěchu našemu nebo našich nástupců nebo k našim úředníkům, kteří od nás mají léna, jim popouštíme, aby se těšili plně a dokonale svobodě a nikdo aby se neopovažoval proti našemu ustanovení ukládat jim nové podmínky; a to jsme učinili proto, že čím je křehčí a slabší ženské pohlaví přikázané k boží službě, tím více má býti zabezpečeno dobrodiními královské štědrosti a opatřeno pomocí.

Stanovíme také, aby žádný komorník nevstupoval do klášterních vsí, aby tam někoho poháněl nebo tam něco dělal, nýbrž nechť oznámí věc orgánu (zástupci) onoho domu, který bude míti světo svetské zastupování (kláštera), aby dal pohnati ty, kteří mají býti pohnáni, aby v určený den a na určitém místě postavil je před soudce, kterým náleží pře a věci království našeho projednávat a rozhodovat.

Kdyby pak někdo vztáhl násilnou ruku na nějakou duchovní osobu, která je ustanovena v klášterní ohradě, aby tam některou zneuctil, ať je potrestán ztrátou hlavy a ať složí klášteru za porušení emunity deset hřiven zlata, leda že by co do hrdelního nálezu jinak se uzdalo naší laskavosti. Kdyby však někdo vtrhl do klášterního uzavření, aby tam něco nespravedlivě uloupil, ať navrátí, co odnesl a ať složí do komory naší a našich nástupců deset hřiven zlata, nebo ať učiní zadost podle toho, jak by se uzdalo naší jasnosti.

Nad to stanovíme, aby kdokoli z urozených nebo mocných, kteří ve dvorcích a vsích řečeného kláštera přenocují nebo do nich vcházejí, by tam urážlivě vystou-

num nostrum in decem marcis componant et ei dampna illata in duplum restituant.

Huius autem libertatis a nobis concessae et regali munificentia donate prefato monasterio heredes nostros tutores constituimus et defensores, et precipue filium nostrum Wencezlaum, in regem consecratum, et fratrem eius Premizl, filium nostrum, marchionem Morauię; hoc sancientes, ut huius privilegii violatores in cameram nostram et successorum nostrorum decem marcas auri componant. Insuper rogavimus venerabilem patrem nostrum Robertum, Olomucensem episcopum, in presentia filii nostri Premizl, marchionis Morauię nec non baronum nostrorum, ut omnes, qui prefati cenobii violarent emunitatem, qui etiam tunc temporis ecclesiam consecravit, cui nos cum illustri coniuge nostra Constancia et filio nostro Premizl antedicto interfuimus, excommunicaret.

Addentes etiam, ut homines prefati cenobii per thelonea transeuntes in rebus, que spectant ad opus vel usum ecclesie, ad eam in necessitatibus eius deferendis vel transducendis sint a pedagogis et theloneis absoluti: mercatores vero solvant quod sui iuris est.

Hoc etiam omnibus esse volumus manifestum, quod sine offensa nostri erit, si prescriptus episcopus et eius successores nostrarum constitutionum in hac pagina et in privilegio Weligradensi contentarum secundum ecclesiastica iura punierint transgressores.

Possessiones autem, quas ad presens possident, sunt hee:...

pil, složil naši pokutu ve výši deseti hřiven a klášteru dvojnásobně nahradil způsobenou škodu.

Za ochránce a obránce této svobody od nás udělené a královskou štědrostí darované řečenému klášteru ustanovujeme naše dědice a zvláště syna našeho Václava posvěceného na krále a jeho bratra Přemysla, syna našeho, markrabího Moravy; nařizujeme, aby rušitelé tohoto privilegia do komory naší a našich nástupců složili deset hřiven zlata. Nad to požádali jsme ctihodného otce našeho Roberta, olomouckého biskupa, který tenkrát také kostel zasvětil, čemuž my, s jasnou manželkou naší Konstancí a synem naším Přemyslem jsme byli přítomni, za účasti syna našeho Přemysla, markraběte Moravy, a našich velmožů, aby vyobcoval všechny, kdo by porušili emunitu řečeného kláštera.

Připojujeme také, aby lidé řečeného kláštera, chodící přes celnice, byli zproštěni od poplatků a cel z věcí, které náleží k potřebám nebo k užitku kostela a které pro kostel a jeho nezbytnosti se nosí nebo převážejí; obchodníci však ať platí, co je podle práva.

To také chceme, aby všem bylo jasné, že nás se nedotkne, jestliže řečený biskup a jeho nástupcové podle církevních práv potrestají přestupníky našich ustanovení, která jsou obsažena v této listině a v privilegiu velehradském.

Držebnosti pak, které nyní mají, jsou tyto:...

Latinský text je převzat v podstatě z edice G. FRIEDRICH, Codex diplomaticus et epistolaris Bohemiae, I., č. 320, str. 315—318. K souvislostem s jinými listinami téže doby viz Jindřich ŠEBÁNEK, Notář Otakar 5 a nejstarší listiny oslavanské a velehradské, Časopis Matice Moravské, roč. 67, 1947, str. 222—290; též autor, Po stopách díla notáře Hefmana, tamtéž, roč. 68, 1948, str. 194—243.